

Daliás idők

Bába Iván: *Békés átmenet. Adalékok a kialakult rendszerváltoztatáshoz.*
Budapest, 2007, Demokratikus Átalakulásért Intézet – Argumentum Kiadó.
270 p.

A *Békés átmenet* című könyvet forgatva az olvasónak olyan benyomása támadhat, mintha napjaink társadalmi gyakorlatának történeti távlatból megfogalmazott bírálattát kapta volna kézhez. A mű eleven gondokról szól. Történelmi munkáktól gyakran nem ezt kapjuk, így szokatlannak vélhetjük. Mielőtt azonban éppen ezért elvetnénk tanulmányozását, mondván, hogy a történelem kutatása mértéktartó távolságot igényel, gondoljuk végig: mi végre tanulmányozzuk a múltat, ha nem azért, hogy jelenünket értsük meg általa? Kétségtelen, hogy ebben a könyvben semmiféle örömet nem fognak lelni azok a kikönyvökölt zakójú, szürke arcú antikváriusok, akik kizárólag olyan dokumentumokat tartanak fogyasztásra alkalmasnak, mint amilyeneket azok a rágcslók, amelyek rájárnak a könyv- és irattárak elhagyott zugaiban porosodó olvasatlan papírhalmokra. Mindazok számára azonban, akik a történelmet nem az egerekkel folytatott állagmegóvási küzdelemnek vélik, izgalmas olvasmányt fog nyújtani Bába Iván könyve. Történeti kutatásai kettős értelemben is kritikainak bizonyulnak: bírálják az egykori folyamatokat a mai következmények és napjainkat az egykori célok távlatából. Írásomban magam is arra a kérdésre keresem a választ, hogy mit állít a *Békés átmenet* a rendszerváltoztatás máig ható folyamatairól.

Mielőtt azonban még úgy gondolnánk, hogy Bába Iván könyve egyetlen figyelemre méltó, de mégiscsak magányos személy ítéletét tolmácsolja nekünk, szólnom kell a könyv szerkezetéről. Ez ugyanis a történelmet emberi hangok olykor elkülönülő, olykor együtthangzó szólamaiként teszi hozzáférhetővé. Az előszó tanúsága szerint a mű az „elbeszélte történelem” (*Oral History*) formai hagyományait követi, és olyan rögzített beszélgetések átiratain nyugszik, amely interjúkat a Demokratikus Átalakulásért Intézet munkatársai készítettek a történelmi események fő- és mellékszereplőivel. Bába Iván narrátori szólamán kívül huszonkilenc ember emlékeit és ítéleteit olvashatjuk tehát a könyv lapjain. Ezek olykor határozottan különböznek, máskor egybeesnek, de azt semmiképpen sem teszik lehetővé, hogy egyetlen szereplő véleményeként legyen olvasható a mű. A könyv elbeszélésmódja a regények többszólamúságára emlékeztet, nem pedig az értekező próza monologikusságára. Ez azonban a munkának inkább előnyére válik. A hangok sokfélesége ugyanis nem csupán az eltérő nézőpontok föltá-

mulását eredményezi. Az egyes szereplők különböző stílusban beszélnek el az emlékeiket, a stílusok változásai pedig kulturális és származási különbségeket tesznek szemléletessé. Az akadémikustól a hivatalnokon keresztül egészen a szocialista politikusig minden réteg képviselteti magát a könyvben. Csintalan Sándor például a kerekasztal-tárgyalásokat sommásan, és nem is minden igazság nélkül így minősíti: „Lengyelországban valóságos politikai konfliktus volt, itt pedig egy klubösszejövetel. Semmi sem a tárgyalásokon dőlt el, hanem mindent a háttérben lemutyiztak. Voltak benne naiv szereplők, és ott ült egy rakás hülye, aki nem értett az egészből semmit.” (115.) A *Békés átmenet* sajátos szerkezetének következtében nem teszi tehát lehetővé, hogy a rendszerváltoztatás folyamatát egyetlen közös akarat megnyilvánulásként vagy a háttérben megírt forgatókönyv, forgatókönyvek előadásaként gondolhassuk el. Az emlékezők ugyanis világossá teszik, hogy az említett időszakban olyan egyedi és gyakran esetleges folyamatok zajlottak le, amelyekre senki sem volt fölkészülve. Ezt mi sem teszi nyilvánvalóbbá, mint az, hogy eltérő emlékeik a mai napig eltérő szándékokat, egymást keresztező cselekvéseket és az események különböző megítélését mutatják. A könyv szerkezete tökéletesen alkalmas arra, hogy ezt a sokféleséget ne csak állítsa, hanem színre is vigye.

Mindezek után arra szeretnék válaszolni, hogy mit állít a *Békés átmenet* a rendszerváltoztatás folyamatáról. Először a tulajdonviszonyok változásáról, majd a kormányzat szerkezetének kialakulásáról szólnék. Azért csupán róluk, mert úgy vélem, napjainkban a legtöbb vitára ezek adhatnak okot. A könyv szerint a rendszerváltoztatás hajnalán, a kerekasztal-tárgyalásokon az ellenzék kerülte a gazdasági kérdések tárgyalását. Ennek okait leghatározottabban Deutsch-Für Tamás fogalmazta meg: „Azt fontosnak tartottuk, hogy a lehető leghatározottabban ellenálljunk annak az MSZMP-s törekvésnek, hogy a háromoldalú tárgyalások gazdasági kérdésekre is kiterjedjenek. Felszínes és kevésbé felszínes információk alapján lehetett látni, hogy súlyos gazdasági problémák vannak. Nem szabad megengedni, hogy bármifajta felelősségáthárítás érvényesülni tudjon az MSZMP részéről.” (112.) Csintalan ezt a hülyeség egyértelmű jelének tekintette. Szerinte „a hatalomátmentés sikeresen lezajlott, a titkosszolgálatoknál egészen kizárólagosra sikeredett, a network megmaradt. A birtok 99%-át a network szállta meg.” (230.)

Természetesen az ellenzék döntésének meg kellett fizetni az árát: „Történelmileg precedens nélküli helyzet teremtődött, a szocialista állapotot kellett visszabontani a plurális társadalom irányába. Ez a feladat minden előkészület nélkül zúdult rá a politikusokra. Boross Péter állítása szerint a kormányváltás idején a devizatartalék minimális volt (kb. 700 dollár), az államadósság pedig 21 milliárd dollár.” (172.) A szocialisták által okozott gazdasági hibák miatt a felelősséget végül a rendszerváltó kormánynak kellett vállalnia. Őket büntették meg a választók a gazdaság állapota miatt. Minde-

közben a nyolcvanas évek végén megindult a magánosítás spontánnak nevezett, ám meglehetősen tendenciózus folyamata.

A közös nemzeti vagyont úgy szerezték meg különféle csoportok, hogy afölött senki sem gyakorolt ellenőrzést. Mindezek után az elkobzott javak visszaszolgáltatásának módjáról éppúgy nem született megegyezés, mint ahogy az ebül szerzett birtokok sorsának rendezéséről sem. A privatizáció és a reprivatizáció folyamatában is ezernyi visszasságot lehetett tapasztalni. Az egyes törvényeket nem a megfelelő sorrendben alkották meg, és ezért összehangolni őket később költséges és nehézkes volt. Az alkotmánybíróság pedig ezt a munkát egyáltalán nem könnyítette meg, különösen vitatható döntéseket hozott a kárpótlás ügyében. (Ezek az állásfoglalások mégis a taláros testület kisebb tévedései közé tartoztak. Végül is „csak” a magyar gazdaság jelenlegi, egészségtelen szerkezetét alakították ki. Igazán nagy bakot akkor lőttek, amikor a testület az igazságtétel és a felelősségre vonás kérdésében az elévülésről döntött.) 1994-re a honi kézben tartott gazdaság, és vele a közvéleményt formáló sajtó is túlnyomórészt az egykori állampárt jogutódjának és hálózatának birtokába került. Jeszenszky Géza erre így emlékezik: „Még ’94-ben sem érzékeltük teljes súlyában, hogy a Magyar Szocialista Párt milyen erős hadállásokat alakított ki a gazdaság terén. Amikor a külügyminisztériumból egy-egy alkalmatlan, rossz figura, egy gyöngye diplomata önként távozott, akkor nemcsak ennek örültünk, hanem azt mondtuk, hogy jó, menjen a gazdaságba, megszabadulunk tőle. Mert azt hittük, hogy a gazdaság majd megy a maga útján, a politika is a maga független útján.” (238.) Ez a tévedés már önmagában tragikus következményekkel járt. Ekkor azonban esélyeinket is eljátszottuk. Pozsgay Imre a következőket állította: „Magyarország ’56 óta olyan magas piedesztálon a világ szemében nem állt, mint 1989-ben. Ez elég alapot adhatott volna arra, hogy lezárjuk a Kádár-rendszert, és a kontinuitást – mondjuk az adósság dolgában – nem vállaljuk. Erre jönnek „feketejánosok” és mások, hogy ez diverzifikált hitelfelvétel volt, és magáncégektől. Hát azoknak is meg lehet tagadni a fizetést.” (247.) Nem tagadtuk meg. Hétszáz dollárral a zsebünkben megkezdtük kifizetni a számlát, amelyet a Kádár-rezsim hagyott ránk.

De nemcsak a gazdasági hibáknak lett súlyos következménye. A rendszerváltoztatás célja a demokratikus jogállam kialakítása volt. Ma azonban 2006 szeptembere és októbere után sokaknak okkal lehetnek olyan érzéseik, mintha ez nem valósult volna meg hiánytalanul. Mintha nem volnának felelős minisztereink, mintha nem volna számon kérhető a végrehajtó hatalom, és mintha nem is a közakaratot hajtaná végre. Lehetséges ez? Hogy a dolgot megérthessük, hátrébb kell lépnünk az időben. Bába Iván könyve tárgyalja a kormányzati rendszer kialakulásának kérdését. Ebből a szempontból kiemelkedő fontosságúak Szabad György szavai. Megemlékezik arról, hogy

Antall József Kohl kancellárral való találkozása után úgy döntött: a politikai átmenethez elengedhetetlenül szükséges stabilitás megőrzése érdekében kancellári típusú rendszert és konstruktív bizalmatlanságot kell bevezetni. „A miniszterelnök felelős a miniszterekért. Nekem két észrevételem volt. Az egyik: mi van a felelőtlen miniszterrel. Én attól félek, hogy lesznek felelőtlen miniszterek, mert úgyszólván a miniszterelnök a felelős. *Én mindig a diktatúrától félttem. Bejön egy miniszterelnök, a konstruktív bizalmatlanság védi, és azt csinál az országgal négy évig, amit akar.* Antall meg azt látta – helyesen –, hogy ha most nem hozzuk be ezt a rendszert, akkor itt – árák, csődök, munkanélküliség – potyogni fognak a miniszterelnökök. Azt hiszem, mind a kettőnknek igazunk volt.” (104.) Végül abban egyeztek meg az emlékező szerint, hogy a konstruktív bizalmatlanság intézményét csak ideiglenesen tartják fenn. Az erős miniszterelnöknek csupán egy nép által közvetlenül megválasztott erős köztársasági elnök teremthette volna meg a politikai ellensúlyát. A „négy igenes” népszavazás azonban megfosztotta a honi polgárokat annak lehetőségétől, hogy közvetlenül válasszanak köztársasági elnököt. Göncz Árpád már a taxis blokád idején összeütközésbe került Antall Józseffel, ám igazi politikai ellensúlyt vele szemben nem tudott képezni. Most, hogy már látszanak a hibák, eljött annak az ideje, hogy kijavítsuk őket – véli a szerző. A konstruktív bizalmatlanság intézményét és/vagy a köztársasági elnök szerepét és megválasztásának módját újra kell gondolni.

A *Békés átmenet* című könyv olyan korszakról szól, amely ma alapvetően meghatározza életünket. Rendkívüli jelentőségű döntések születtek ekkor. Jeszenszky Géza szavaival „daliás idők” voltak ezek, amelyek próbára tették a jellemeket. Most azonban már elég távol vagyunk ettől a korszaktól ahhoz, hogy a döntéseket felülvizsgáljuk. A könyv kritikai jellege mozgósító erejű. Arra készíthet bennünket, hogy mint egykor, úgy most se nyugodjunk bele a megváltoztathatatlanak hitt körülménybe, hanem cselekedjünk, változtassunk rajta. Fejezzük be a daliás időket, tegyük rendbe, és zárjuk le a rendszerváltoztatást.